

Katarzyna BEDNARZ

Instytut Filologii Germańskiej
Uniwersytet Rzeszowski

KOMPETENCJA INTERKULTUROWA W DYDAKTYCE JĘZYKÓW OBCYCH – PRZEGLĄD BADAŃ

Słowa kluczowe: edukacja interkulturowa, komunikacja interkulturowa, kompetencja interkulturowa, interkulturowość

Wprowadzenie

Współczesna dydaktyka wymaga nowego spojrzenia na zakres kompetencji, jakie powinna nabyć osoba ucząca się języka obcego. W obliczu dynamicznych przemian cywilizacyjnych, zjawisk migracji i globalizacji okazuje się, że komunikacja z przedstawicielami innych kultur narodowych wymaga nie tylko dobrej znajomości danego języka obcego, ale także umiejętności obcowania z inną kulturą – wynika to bowiem z faktu, że coraz częściej mamy do czynienia ze społeczeństwami wielokulturowymi (Żydek-Bednarczuk 2015: 67). M. Maciejewski (2005: 363) podkreśla, że w sposób oczywisty przemiany te wymuszają „nowe zachowania, nowy styl i nastawienie w kontaktach z przedstawicielami innych kultur”. Z jednej strony wzrasta nasza świadomość zarówno w zakresie różnic kulturowych, jak i trudności z nimi związanych, z drugiej zaś strony istnieje potrzeba kształcenia w zakresie komunikacji międzykulturowej.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie stanu dotychczasowych badań w zakresie kształcenia interkulturowego. Szczególny nacisk położono na badania poświęcone analizie materiałów do nauki języków obcych oraz diagnozie stopnia przygotowania nauczycieli języków obcych do pełnienia roli mediatora interkulturowego. Przegląd badań poprzedza krótkie wyjaśnienie pojęć *kształcenie interkulturowe* i *kompetencja interkulturowa*.

Cele kształcenia interkulturowego

Wobec nowych wyzwań edukacyjnych podejście interkulturowe zajmuje, obok podejścia komunikacyjnego, bardzo ważne miejsce w dydaktyce języków obcych. W podejściu komunikacyjnym chodzi o to, aby uczniowie potrafili płynnie porozumiewać się w języku obcym. Uczeń kształcony w duchu tego podejścia jest w stanie np. zapytać o drogę, ale może zabraknąć mu umiejętności do podtrzymania rozmowy, komunikacja niewerbalna może przerosnąć jego zdolności, a brak znajomości kultury docelowej uniemożliwi mu nawiązanie głębszych kontaktów z jej przedstawicielami. Podejście interkulturowe ma na celu uwrażliwienie ucznia na różnice kulturowe oraz wykształcenie w nim spontaniczności w posługiwaniu się językiem obcym. W kontekście dialogu międzykulturowego brak kompetencji interkulturowej w większym stopniu zaburza osiągnięcie porozumienia niż błędy językowe. Umiejętność funkcjonowania w obcej kulturze jest zdecydowanie ważniejszym celem edukacji niż dążenie do osiągnięcia ideału językowego, a więc poziomu rodzimego użytkownika języka (por. Róg 2017: 6–9).

T. Róg (2017: 35) podkreśla, że „celem podejścia interkulturowego jest pomaganie uczniom, aby stali się niezależnymi analitykami i interpretatorami zjawisk kulturowych, które obserwują”. Mimo, że założenia podejścia interkulturowego wydają się być trudne do osiągnięcia, to należy je traktować jako wyzwanie, które stoi zarówno przed uczniem, jak i nauczycielem. Do zadań nauczyciela należy więc przygotowanie ucznia do porozumiewania się z osobami z innego kręgu kulturowego w różnych kontekstach życiowych: edukacyjnych, zawodowych, prywatnych, turystycznych oraz uwrażliwienie go na inną kulturę i uświadomienie mu jego własnej kultury nabytej w procesie enkulturacji.

Wyszczególnione założenia można osiągnąć podczas kształcenia interkulturowego, które powinno stać się integralnym elementem każdej lekcji języka obcego. Jako najważniejsze cele wyróżnia W. Wilczyńska (2005: 22): dobrą znajomość kultury własnej i docelowej, umiejętność odpowiedniego zachowania się w danej sytuacji komunikacyjnej i dostosowania się do kultury języka docelowego, umiejętność promowania własnej kultury oraz pośredniczenia w dialogu między różnymi kulturami. Kształcenie interkulturowe to proces mający na celu rozwijanie kompetencji interkulturowej u uczniów, który, jak zaznacza K. Miłułka (2010: 356–357), przebiega zawsze dwutorowo: od obcej kultury w kierunku własnej i odwrotnie. Jednak poziom opanowania wspomnianej kompetencji uzależniony jest nie tylko od czynników wprost wynikających z instytucjonalnego nauczania, lecz także od osobistych bezpośrednich i pośrednich kontaktów z obcą kulturą/obcymi kulturami.

Kompetencja interkulturowa – przegląd definicji

W. Wilczyńska (2005: 19) wskazuje, że kompetencja interkulturowa, obok kultury i komunikacji interkulturowej, jest jednym z trzech głównych zakresów problemowych dydaktyki interkulturowej. Pomimo ważnej roli, jaka przypisywana jest jej w kształceniu językowym, kompetencja interkulturowa definiowana jest w rozmaity sposób. Poniżej przedstawione zostaną jedynie wybrane interpretacje.

U. Żydek-Bednarczuk (2015: 72) definiuje kompetencję interkulturową jako „umiejętność porozumiewania się w obrębie różnych kultur oraz nawiązywania i podtrzymywania kontaktów z przedstawicielami innych kultur”, a jej realizacja „w procesie kształcenia związana jest z wiedzą, motywacją i umiejętnościami”. W. Wilczyńska (2005: 22), analizując postulaty kształcenia interkulturowego, dochodzi do wniosku, że kompetencja interkulturowa jest doskonałą znajomością dwóch kultur, która umożliwi ich porównanie oraz wyłonienie podobieństw i kontrastów między nimi. A. Jaroszevska (2015: 61) zauważa, że kompetencja interkulturowa to wyspecjalizowane narzędzie poznawcze, które umożliwia przekraczanie kulturowych barier oraz realizowanie celów na drodze dialogu i współpracy. Ciekawą koncepcję kompetencji interkulturowej przedstawia G. Auernheimer (1998, za K. Miłułka 2012: 40), który postrzega ją jako triadę składającą się ze zrozumienia, rozumienia i porozumienia. Porozumienie jest równoznaczne z dialogiem interkulturowym, którego założeniem jest zrozumienie, czyli zaakceptowanie inności, zaś rozumienie to pojmowanie zachowań i poglądów przedstawicieli innych kultur.

U. Żydek-Bednarczuk (2015: 76–77) podkreśla, że kompetencja interkulturowa ma charakter podmiotowy, czyli przynależy zawsze do osoby, a jej realizacja możliwa jest w określonych sytuacjach komunikacyjnych. Ponadto nie da jej się zmierzyć, jest ona stopniowalna i dotyczy wrażeń, jakie odnoszą rozmówcy; nie da się jej również opanować w stopniu doskonałym, ponieważ kultura ulega ciągłym przemianom.

Modele kompetencji interkulturowej

Obszar wiedzy i umiejętności składających się na kompetencję interkulturową jest niezwykle złożony, gdyż obejmuje ona wiele kompetencji cząstkowych, a jej nabycie to przejściowy rezultat uczenia się przez całe życie. Spojrzenie na ową kompetencję ewoluuje od dekad; z biegiem czasu wskazuje się na coraz więcej elementów cząstkowych budujących kompetencję interkulturową. Twórcą najbardziej rozpowszechnionego i drobiazgowego modelu kompetencji interkulturowej jest M. Byram, który wskazuje na trzy podstawowe zakresy: wiedzę, postawy i umiejętności (por. Miłułka 2012: 44–45). Pod pojęciem wie-

dzy rozumie się wiedzę na temat własnej kultury, jak też kultury, z której pochodzi nasz rozmówca. Ponadto ważna jest również wiedza o procesach, które gwarantują udaną komunikację na płaszczyźnie społecznej (por. Bandura 2007: 58; Miłułka 2012: 44–45).

W postawach chodzi m.in. o nasz stosunek do osoby innej kulturowo, relatywizację własnych zachowań, gotowość do powstrzymywania nieufności w stosunku do osób reprezentujących inną kulturę oraz obiektywne ocenianie innych. Jest to zdolność do postrzegania zjawisk z perspektywy drugiej osoby, której system wartości jest inny niż nasz własny (tamże).

Ostatni komponent, a więc umiejętności, dzieli się na 3 podgrupy: umiejętność interpretacji wydarzeń z innej kultury i odnoszenia ich do własnej kultury, umiejętność zdobywania wiedzy o kulturze i wykorzystywania jej w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych oraz krytyczna świadomość kulturowa, która pozwala na w miarę obiektywną ocenę zachowań i wartości występujących w kulturze zarówno własnej jak i obcej (Bandura 2007: 60).

Biorąc pod uwagę nazwane wyżej kompetencje cząstkowe, można wskazać na cechy, którymi powinna odznaczać się osoba kompetentna interkulturowo. E. Bandura (2007: 64) zaznacza, że kompetentny uczestnik komunikacji interkulturowej to mediator interkulturowy, który przekracza granice, potrafi transferować własną kulturę, rozpoznawać obszary konfliktowe, negocjować i rozwiązywać konflikty oraz tłumaczyć zachowania osób innych kulturowo. Badacze (m.in. Bandura 2007; Bolten 2012; Miłułka 2012; Sobkowiak 2015; Wilczyńska 2005) wielokrotnie podejmowali próby zestawienia cech osoby kompetentnej interkulturowo. Mediatora interkulturowego powinny cechować m.in.:

- dwustronna tolerancja, a więc umiejętność akceptowania różnic i wieloznaczności w dwóch (lub więcej) kulturach;
- elastyczność i otwartość;
- empatia;
- gotowość do akulturacji, pod pojęciem której rozumie się przejmowanie i uznawanie za własne norm, sposobów myślenia i wartości przedstawicieli innych kultur;
- gotowość do interkulturowego uczenia się, traktowania sytuacji interkulturowych jako okazji do poznawania nowych rzeczy;
- umiejętność wypracowania tzw. „wspólnego mianownika”, postawy akceptowanej przez wszystkie strony dialogu;
- wiedza kulturowa;
- tolerancja – umiejętność rozumienia innych osób oraz wyjaśniania przekraczanych przez nie granic akceptacji.

K. Miłułka (2012: 93) podkreśla, że cechy, jakie przypisuje się mediatorowi interkulturowemu, nie są zamkniętą całością, ponieważ przemiany społeczno-

polityczne i pojawiające się w związku z nimi nowe problemy interkulturowe zmuszają do szukania nowych strategii czy rozwijania nowych umiejętności, które pomagają rozwiązywać owe konflikty.

Realizacja edukacji interkulturowej w warunkach szkolnych – przegląd badań

Rozwijanie kompetencji interkulturowej jest procesem złożonym i długotrwałym. L. Aleksandrowicz-Pędich (2007: 38) wśród najważniejszych komponentów procesu edukacji interkulturowej wymienia m.in. postawę nauczyciela, zawartość podręczników do nauczania języka obcego oraz postawy uczniów, którzy są głównymi uczestnikami procesu kształcenia. Dotychczas prowadzone badania naukowe na polu edukacji interkulturowej dostarczają nam wielu informacji na temat tego, jak kształcenie kompetencji interkulturowej wygląda w praktyce. Dalszą część artykułu poświęcono prezentacji i interpretacji wyników badań dotyczących analizy podręczników do nauki języków obcych pod kątem promowania w nich treści interkulturowych, jak i przygotowania nauczycieli języków obcych do pełnienia roli mediatora interkulturowego.

Podręcznik jest główną pomocą nauczyciela podczas lekcji, a treści w nim zawarte mają duże znaczenie dla praktyki nauczania, dlatego wybór podręcznika jest niezwykle ważny.

Podręczniki można podzielić na „globalne”¹ i „lokalne”. L. Skopinska (2003, za E. Bandura 2007: 196–197) przeprowadziła badania dotyczące zawartości treści interkulturowych w podręcznikach do nauki języków obcych. Okazało się, że podręczniki lokalne ocenione zostały niżej niż globalne. Zarzucano im przede wszystkim, że niewyraźnie określają cele nauczania kultury, przedstawiają kulturę kraju docelowego powierzchownie, słabo łączą ze sobą treści interkulturowe i treści językowe. Z kolei w podręcznikach „globalnych” treści interkulturowe pojawiają się często, są niejako elementem obowiązkowym. Autorzy takich podręczników często pokazują różne aspekty dwóch kultur – obcej i własnej, zapraszają do porównań, jednak unikają tematów kontrowersyjnych.

E. Bandura (2007: 45–46) poddała analizie 15 podręczników kursowych do nauki języka angielskiego z okresu 1997–2007 i doszła do wniosku, że najnowsze z nich sprzyjają rozwijaniu kompetencji interkulturowej wśród uczniów. T. Róg (2017: 17), powołując się na najnowsze badania przeprowadzone w 2016 r. przez

---

¹ Podręczniki „globalne” mają charakter międzynarodowy, są tworzone dla odbiorców z różnych krajów, z kolei podręczniki „lokalne” tworzone są dla odbiorcy tylko z jednego kraju (Bandura 2007: 196).

A. Szplit, podkreśla, że w podręcznikach do języka angielskiego jest coraz więcej ćwiczeń poświęconych tematyce kulturo- i realizoznawczej. Z badań podręczników do nauczania języka angielskiego można wywnioskować, że w ciągu ostatnich 10 lat zostały one jeszcze bardziej udoskonalone i promują kształcenie interkulturowe.

M. Mackiewicz (2010: 144) dokonał analizy trzech kursów do nauczania języka niemieckiego: *Stufen International*, *Berliner Platz* i *Wirtschaftskommunikation Deutsch* i stwierdził, że podręczniki te w różnym stopniu realizują założenia interkulturowości – jedne w sposób wystarczający przedstawiają treści interkulturowe, inne zawierają w sobie potencjał, niemniej jednak wymagają inwencji i przygotowania ze strony nauczyciela. K. Miłuła (2012: 152), analizując kursy do nauczania języka niemieckiego *Alles klar – zakres podstawowy* i *Direkt*, zauważyła, że podręczniki te tylko częściowo pomagają uczniom rozwijać kompetencję interkulturową – wprawdzie dostarczają im przede wszystkim podstawowej wiedzy z zakresu realizoznawstwa i krajoznawstwa (treści socjoznawcze i kulturoznawcze zostały w nich potraktowane marginalnie), jednak w żaden sposób nie pomagają w kształtowaniu postaw otwartości i tolerancji w stosunku do przedstawicieli innych kultur. Z kolei D. Wójcik (2010: 172–173) po przeprowadzeniu analizy podręcznika *Partnersprache*, oceniła go pozytywnie i podkreśliła, że wykorzystane w nim elementy kultury własnej sprzyjają rozwijaniu wrażliwości ucznia i rozwijają w nim umiejętność do postrzegania zjawisk nie tylko we własnym kręgu kulturowym, ale też w kręgu kultury docelowej.

Reasumując, podręczniki do nauki języka angielskiego w przeważającej części są chwalone za ujęcie zagadnień interkulturowości, natomiast wnioski z badań poświęconych podręcznikom do nauki języka niemieckiego są rozbieżne – jedne kursy oceniane są przez badaczy pozytywnie, inne negatywnie. Z kolei sami nauczyciele języków obcych (angielskiego, niemieckiego, francuskiego) niezbyt wysoko oceniają podręczniki do nauki języków obcych w kwestii wspierania kształcenia interkulturowego – zarzuca się im zbyt małą ilość aspektów (inter)kulturowych i brak integracji treści kulturowych z tekstami i ćwiczeniami zawartymi w podręcznikach (por. Chłopek 2009: 66).

Kolejnym istotnym elementem procesu kształcenia jest osoba nauczyciela, jego postawy i profesjonalizm dydaktyczny. W edukacji interkulturowej nauczyciel pełni nową rolę mediatora interkulturowego, który reprezentuje postawy dociekliwości kulturowej i otwartości oraz jest gotowy do podejmowania dialogu (por. Wilczyńska 2005: 26). „Nauczyciel, jako mediator kulturowy to osoba nie tylko przekazująca wiedzę, ale stale kształcący się animator, uświadamiający uczniom, od czego zależy ich postrzeganie drugiego człowieka i w jaki sposób kontakty z innymi kulturami pozwalają im dowiedzieć się więcej nie tylko o Innym, ale też o sobie samym” (Róg 2017: 25–26).

M. Białek (2009: 244) w 2007 roku przeprowadziła badanie ankietowe wśród germanistów mające na celu określenie, w jaki sposób rozwijają oni kompetencję interkulturową wśród uczniów. Okazało się, że nauczyciele, mimo deklarowanej dość dobrej znajomości metodyki międzykulturowej, nie wiedzą, w jaki sposób mają wprowadzać na lekcjach treści interkulturowe i zaniedbują kształcenie postaw i świadomości interkulturowej uczniów.

Do podobnych wniosków doszła E. Bandura (2007: 302–303). Po przeprowadzeniu badania kwestionariuszowego, w którym udział wzięło 49 respondentów, okazało się, że nauczyciele znają założenia edukacji interkulturowej i deklarują chęć rozwijania kompetencji interkulturowej wśród uczniów, jednak niestety nie ma to przełożenia na praktykę edukacyjną. Ponadto nauczyciele wskazali, że na lekcji języka obcego najważniejsza jest umiejętność komunikacji i zdobywanie wiedzy o kulturze docelowej, nie wspominając w ogóle o kulturze własnej.

P. Sobkowiak (2015: 212–213) w 2011 roku przeprowadził badanie wśród nauczycieli, które polegało na obserwacji ich lekcji, a następnie przeprowadzeniu wywiadów z nimi. W wyniku przeprowadzonych badań stwierdził, że wprowadzanie interkulturowości na lekcjach języka obcego sprowadza się do zajmowania się stereotypami i porównywaniem zwyczajów życia codziennego. Nauczyciele nie zwracają uczniom uwagi na związki pomiędzy językiem a kulturą i nie rozwijają w nich umiejętności radzenia sobie w sytuacji dialogu międzykulturowego. Kwestie związane z komunikacją niewerbalną są niestety zaniedbywane.

Na podstawie wyżej zaprezentowanych wyników badań można jednoznacznie stwierdzić, że polscy nauczyciele języków obcych niestety nie są odpowiednio przygotowani do pełnienia roli mediatora interkulturowego.

Podsumowanie

Kształtowanie kompetencji interkulturowej to wyzwanie stojące zarówno przed uczniem, jak i nauczycielem. Nie można oczekiwać od uczniów dobrze rozwiniętej kompetencji interkulturowej, jeśli nie jest ona rozwijana podczas lekcji języka obcego. Niestety, badania potwierdzają tylko, że wdrażanie interkulturowości w praktyce znacznie różni się od założeń teoretycznych. Kształcenie interkulturowe nie może ograniczać się jedynie do przekazywania, niekiedy dość stereotypowej, wiedzy o kulturze danego kraju – o wiele ważniejsze jest kształcenie postaw i umiejętności. Aby osiągać zakładane cele edukacji interkulturowej, ważne jest podjęcie kilku działań, a wśród najważniejszych należy wymienić tworzenie odpowiednich, tj. promujących kształcenie interkulturowe, materiałów dydaktycznych do nauki języków obcych oraz dokształcanie nauczycieli języków obcych w zakresie rozwijania kompetencji interkulturowej u uczniów.

Bibliografia

- Aleksandrowicz-Pędich L., 2007, *Interkulturowość w kształceniu językowym w Polsce i innych krajach* [w:] *Nauczanie języków obcych. Polska a Europa*, red. H. Komorowska, Warszawa, s. 37–54.
- Bandura E., 2007, *Nauczyciel jako mediator interkulturowy*, Kraków.
- Białek M., 2009, *Kształcenie międzykulturowe w edukacji językowej*, Wrocław.
- Bolten J., 2012, *Interkulturelle Kompetenz*, Erfurt.
- Chłopek Z., 2009, *Nauczanie kultury na lekcji języka obcego w Polsce: wyniki badań kwestionariuszowych*, „Języki Obce w Szkole”, nr 1, s. 61–68.
- Jaroszewska A., 2015, *Kształtowanie kompetencji międzykulturowej – druga strona „medalu” na przykładzie polskiego systemu edukacji*, „Języki obce w szkole”, nr 4, s. 59–69.
- Maciejewski M., 2005, *O kształceniu międzykulturowej kompetencji komunikacyjnej* [w:] *Język trzeciego tysiąclecia III. Język polski i języki obce – kontakty, kultura, dydaktyka*, red. M. Dąbrowska, Kraków, s. 363–371.
- Mackiewicz M., 2010, *Standardy kulturowe a dydaktyka języków obcych* [w:] *Kompetencja interkulturowa w teorii i praktyce edukacyjnej*, red. M. Mackiewicz, Poznań, s. 137–150.
- Mihułka K., 2010, *Edukacja międzykulturowa – założenia, cele, zadania* [w:] *Słowo w dialogu międzykulturowym*, red. W. Chłopicki, M. Jodłowiec, Kraków, s. 355–364.
- Mihułka K., 2012, *Rozwój kompetencji interkulturowej w warunkach szkolnych – mity a polska rzeczywistość na przykładzie języka niemieckiego jako L3*, Rzeszów.
- Róg T., 2017, *Teoria w pigułce. Zestaw 10, Zeszyt 1*, [online] <https://www.ore.edu> (15.09.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=15096, [15.09.2018]).
- Sobkowiak P., 2015, *Interkulturowość w edukacji językowej*, Poznań.
- Wilczyńska W. 2005. *Czego potrzeba do udanej komunikacji interkulturowej?* [w:] *Dydaktyka języków obcych a kompetencja kulturowa i komunikacja interkulturowa*, red. M. Mackiewicz, Poznań, s. 15–27.
- Wójcik D., 2010, *Rozwijanie kompetencji interkulturowej na lekcji języka niemieckiego. Analiza wybranych przykładów z podręcznika „Partnersprache”* [w:] *Kompetencja interkulturowa w teorii i praktyce edukacyjnej*, red. M. Mackiewicz, Poznań, s. 163–174.
- Żydek-Bednarczuk U., 2015, *Spotkanie kultur. Komunikacja i edukacja międzykulturowa w glottodydaktyce*, Katowice.

INTERCULTURAL COMPETENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES – REVIEW OF STUDIES

Summary

The article discusses the problem of teaching intercultural competence in a foreign language lesson. This competence is extremely important in the modern world because communication with representatives of other countries involves not only good knowledge of the language but also of the culture. The first part of this article highlights the most important theoretical issues related to interculturalism, whereas the second part presents and discusses the results of studies on intercultural competence which have been conducted in Poland the past two decades.

Key words: intercultural education, intercultural competence, intercultural communication, interculturalism